

Міністерство освіти і науки України
Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Muzyki
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут мистецтв

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ТА РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 8

Рівне – 2022

Редакційна колегія:

Сверлюк Я.В. – доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту мистецтв РДГУ;
Олексюк О.М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету ім. Бориса Грінченка;

Павелків Р.В. – доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік АН ВШ України, перший проректор Рівненського державного гуманітарного університету;

Пелех Ю.В. – доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік Національної академії наук вищої освіти України, проректор з науково-педагогічної роботи, європейської інтеграції та інновацій;

Mirosław Dymon – Dr. hab., prof. Uniwersytet Rzeszowski Wydział Muzyki;

Лісова С.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної освіти Рівненського державного гуманітарного університету;

Малафійк І.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної і соціальної педагогіки та управління освітою Рівненського державного гуманітарного університету;

Дем'янчук О.Н. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики викладання мистецьких дисциплін Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка;

Потапчук Т.М. – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені В. Стефаніка;

Цюлюпа С.Д. – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри духових та ударних інструментів Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету;

Крижановська Т.І. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету;

Прокопович Т.Ю. – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету;

Радковська Л.М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету;

Сверлюк Л.І. – кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра пісенно-хорової практики та постановки голосу Рівненського державного гуманітарного університету;

Филипчук М.С. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри естрадної музики Рівненського державного гуманітарного університету.

*Рекомендовано вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 4 від 28.04.2022 р.)*

Мистецька освіта та розвиток творчої особистості : зб. наук. пр. /
М 656 Uniwersytet Rzeszowski wydział Muzyki, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т,
Ін-т мистецтв. – Рівне : Волин. береги, 2022. – Вип. 8. – 192 с.

ISBN 978-966-416-932-2

Збірник наукових праць присвячений актуальним питанням професійної підготовки фахівців мистецького напрямку. Висвітлюються сучасні методологічні підходи розвитку творчої особистості студентів, охарактеризовано особливості музично-педагогічної діяльності.

Для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, науковців й працівників в галузі музичної педагогіки та мистецтвознавства.

УДК 7.071.5

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I.

Теорія і методологія мистецької освіти

<i>Крижановська Т.І.</i> До питання варіативності методики реалізації мистових ліній музичної освіти у початковій школі	5
<i>Крусь О.П.</i> Методологічні аспекти формування національної вихованості майбутніх учителів музики	10
<i>Кухар Я.О.</i> Особливості сакрального музикування за авторством М. Леонтовича	15
<i>Ногачевська І.В., Григорчук І.С.</i> Формування фахових компетентності студентів в процесі вивчення вокально-хорових дисциплін	22
<i>Парчук І.М., Гумінська О.О.</i> Методи розвитку навичок імпровізації учнів-піаністів ДМШ	28
<i>Пастушок Т.В.</i> Принципи формування комунікативної культури майбутнього диригента оркестрового колективу	35
<i>Сверлюк Я.В., Сверлюк Л.І.</i> Взаємодія диригента з творчим колективом як педагогічна проблема	41
<i>Якимчук С.Н.</i> Неперервність освіти студента-хормейстера як системне середовище формування особистості	49

РОЗДІЛ II.

Сучасні виміри мистецтвознавства

<i>Балаєва О.С.</i> Вараська музична школа, як один з основних осередків музичної культури Рівненського Полісся	55
<i>Столярчук Б.І.</i> Богдан Яремко – дослідник традиційних сопілкових інструментів і їх музики	60
<i>Даюк Ж.Ю., Бордун Н.Р.</i> Основні тенденції розвитку фортепіанного мистецтва Львівщини в контексті західноєвропейської музичної культури	65
<i>Гурин М.А.</i> Аматорське хорове виконавство м. Рівного на сучасному етапі національного культуротворення	73
<i>Димченко С.С., Савчин О.В.</i> Художні аспекти виконавської інтерпретації Концерту-поєми для баяна із симфонічним оркестром Альбіна Репнікова	78
<i>Димченко С.С.</i> Педагогічні погляди та диригентська майстерність Петра Свердлика	89
<i>Кривицька В.В.</i> Творча діяльність маестро П. Муравського на посаді художнього керівника державної хорової капели УРСР «Трембіта»	101
<i>Мельничук С.Ф.</i> Класичне музичне мистецтво та його фоновість в розрізі сучасної культури	105
<i>Остапчук М.М., Никон О.К.</i> Українське фортепіанне мистецтво у контексті розвитку вітчизняної музичної культури	112
<i>Осіпкіна Д.В.</i> Українське вокальне мистецтво: ключові аспекти становлення та розвитку	117
<i>Пастушенко А.С.</i> Родинно-побутова пісня, балада, як явище барокової культури	122
<i>Продан В.В.</i> Фортепіанна творчість Миколи Ластовецького в контексті розвитку української музичної культури	127

<i>Прокопович Т.Ю.</i> Столітній ювілей Миколи Лисенка в умовах ворожих ідеологій (за матеріалами воєнної преси).....	131
<i>Роговська В.О.</i> Стилiстичні особливості української сучасної хорової музики	136
<i>Харитон І.М.</i> Трансформація стражденного в системі координат культурової пісенної обрядовості української православної традиції.....	141
<i>Цапун Р.В.</i> Рокитнівщина: з фольклорної експедиції 1987 року.....	150

РОЗДІЛ III.

Методика музичного навчання і виховання

<i>Борщ К.О., Крижановська Т.І.</i> Розвиток художньої компетентності старшокласників методом творчого практикуму в курсі «Мистецтво»	158
<i>Василишин І.В., Гумінська О.О.</i> Методи та прийоми розвитку комунікативних навичок учнів 5-7 класів на уроках музичного мистецтва.....	164
<i>Висоцька Д.С.</i> Музичний розвиток дітей з особливими освітніми потребами на уроках фортепіано	169
<i>Кулакевич А.В., Радковська Л.М.</i> Ретроспективний аналіз проблеми «слухання музики» в педагогічній теорії та практиці минулого.....	174
<i>Малей Я.Р., Радковська Л.М.</i> Нетрадиційні уроки як важливий аспект розвитку особистості школяра	179
<i>Тарчинська Ю.Г., Тарчинська І.Г., Ткачук А.О.</i> Вплив інформаційних технологій на мистецьку освіту	183
Про авторів	189

5. Іванченко А. А. Активізація розумової діяльності школярів за допомогою нестандартних форм роботи на уроках словесності. Таврійський вісник освіти. 2015. № 2(1). С.157-161. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2015_2\(1\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2015_2(1)_31)

6. Малафійк І.В. Дидактика : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Рівне: РДГУ, 2003. 470 с.

7. Медвідь Т.О. Розвиток музичного навчання у загальноосвітніх закладах України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Дисертація ...кандидата педагогічних наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Дрогобич, 2015. 287 с.

8. Митник О. Народження нетрадиційного уроку. *Початкова школа*. 1997. № 12. С. 11 – 23.

9. Нетрадиційний урок – як розвиток структури традиційного уроку. URL: <https://vseosvita.ua/library/netradicijnij-urok-ak-rozvitok-strukturi-tradicijnogo-uroku-558786.html>

10. Нетрадиційний урок. URL: <https://pidru4niki.com/73715/pedagogika/netraditsijnyj-urok-rozvitok-strukturi-traditsijnogo>

11. Печерська Е. Уроки різні та незвичайні. *Рідна школа*. 1995. №8. С. 62-65.

12. Словник іноземних слів. URL: https://gufo.me/dict/foreign_words/%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9

•

УДК [7:37]:005.591.6

Тарчинська Ю.Г., Тарчинська І.Г., Ткачук А.О.

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА МИСТЕЦЬКУ ОСВТУ

Анотація. У статті окреслено позитивні та негативні сторони застосування інформаційних технологій в музично-практичній підготовці здобувачів мистецької освіти. Виявлено чинники оптимізації освітнього процесу в означеному напрямку у мистецьких класах та загрози виключно інтерактивного навчання у музичній галузі.

Ключові слова: інформаційні технології, мистецька освіта, дистанційне навчання, цифрові освітні платформи, інтерактивна взаємодія.

Annotation. The article describes the positive and negative aspects of the use of information technologies in music and practical training of the students of art education. There were identified the factors of optimization of the educational process in this direction in art classes and the threats of exclusively interactive learning in the music field.

Key words: information technologies, art education, distance teaching, digital educational platforms, conversational interaction.

Постановка проблеми. Впровадження в освітній процес технічних засобів навчання стало особливо актуальним у зв'язку з карантинними обмеженнями, зумовленими пандемією COVID-19. У закладах вищої освіти практично тотально трансформовано організацію процесу підготовки майбутніх фахівців. Впродовж відносно короткого проміжку часу було віднайдено сучасні механізми функціонування дистанційного навчання, різні фор-

ми інтерактивної взаємодії викладачів і студентів в системі занять онлайн. У побудові та забезпеченні функціонування освітнього середовища використання інформаційних технологій становить сьогодні чималий відсоток і в аудиторному навчанні. Водночас широке залучення здобувачів освіти до застосування інноваційних комп'ютерних технологій нерідко породжує проблемні питання, пов'язані із специфічними завданнями фахової підготовки майбутніх фахівців у мистецькій галузі.

Мета статті полягає у виявленні чинників ефективного впливу інформаційних технологій на організацію освітнього процесу в мистецьких класах та деяких негативних тенденцій у їх застосуванні в музично-практичній підготовці.

Аналіз досліджень та виклад основного матеріалу. Сучасне освітнє середовище неможливо уявити без використання комп'ютерних засобів зберігання, опрацювання та передавання інформації. У проведенні ж дистанційного навчання технологічно-організаційний супровід є невід'ємною складовою його змісту. Інноваційні цифрові технології дозволяють напрацьовувати ефективніші прийоми опанування навчального матеріалу та створювати нові організаційно-методичні форми проведення занять. Серед чинників, що згідно дослідження переваг і недоліків дистанційного навчання ефективно впливають на розвиток навичок самоорганізації в освітньо-пізнавальній діяльності, Н. Тертична та А. Козяк зазначили, зокрема, такі позитивні сторони звернення до телекомунікаційних і комп'ютерних технологій : широкий доступ до освітніх ресурсів, підвищення рівня комп'ютерної грамотності, мобільність [1]. Незаперечним є той факт, що інтерактивна освіта розширює коло навчальних ресурсів, надає можливість обирати інформативні відео, брати участь у різноманітних наукових та мистецьких проєктах, як українських, так і міжнародних.

Згідно висновків Ю. Лук'янової та В. Комарь [2, с. 9] інтегровані технічні засоби для навчання студентів сприяють реалізації актуальних завдань щодо формування вільної креативної особистості в освітньому процесі. Завдяки новітнім комп'ютерним технологіям і, відповідно – широкому доступу до електронних освітніх матеріалів, зростає міра активності студентів в отриманні інформації, їх навчання набуває більшої персоналізації. Завдяки сучасним інформаційним технологіям постійно й мобільно відбувається адаптивна реалізація освітнього процесу. Регулярно оновлюється й поповнюється освітній контент, активно здійснюється моніторинг якості освіти. Віртуальне освітнє середовище сприяє набуттю компетентностей у взаємодії із соціальним, економічним і технологічним середовищем, в основі якого лежать технологічні, організаційні та педагогічні складники.

Завдяки інформаційним технологіям існує безліч можливостей урізноманітнити освітній процес, мотивувати його учасників. У розпорядженні педагога – широкий вибір інтернет-ресурсів, аудіо- та відеоматеріалів, мультимедійних програм. Достатньо ефективні інструменти навчання можна застосовувати у зверненні до відомих платформ : Google Classroom, Zoom, Moodle, Google-форми, сервіс Mentimeter. Відповідно зростає потреба

у створенні оновленого навчально-методичного забезпечення освітніх компонентів : електронних підручників, посібників, навчально-методичних рекомендацій, зразків виконання практичних завдань тощо. Цифрові освітні платформи відкривають також нові можливості щодо часу отримування освітньої інформації (особа, яка навчається, здебільшого сама обирає будь-який зручний для цього час) ; використання сучасних технологій та мультимедійних засобів стає доступнішим усім сторонам освітнього процесу.

Л. Столярчук та Л. Кикинова [3] дієвим засобом формування освітнього простору в процесі музично-практичної підготовки вважають використання засобів мультимедійних ресурсів. Створення за допомогою інформаційних технологій ефекту присутності додатково мотивує здобувачів освіти до навчання, активізує сприйняття, увагу, пам'ять, мислення.

Цікавою пропозицією згаданих авторів є технологічна карта заняття з музичного інструменту. Відповідно до основних завдань заняття визначаються джерела з використанням цифрових навчальних ресурсів:

- розвиток основних виконавських навичок; підвищення рівня музичної грамотності (презентації, навчальні ігри, музична онлайн-гра «Музичні інструменти», історія музичних інструментів, музичний тренажер «Вивчаємо гами»);

- вивчення програмових творів з метою їх публічного виконання (інформація про видатних композиторів, сайти про видатних піаністів-виконавців фортепіанної музики, класична фортепіанна музика у міді-ілюстраціях);

- поглиблення й засвоєння музично-історичних та музично-теоретичних знань, теоретичні питання про музичні стилі, форми, жанри (музична енциклопедія, історія музики в розповідях, авторські презентації, нотні бібліотеки);

- виховання естетичного смаку здобувачів освіти на основі усвідомленого сприйняття музики та формування основ загальнокультурної компетентності (авторські презентації, класична фортепіанна музика у міді-ілюстраціях, нотний архів, нотна бібліотека, музична енциклопедія).

Вміле застосування комп'ютерних технологій вимагає від учасників освітнього процесу знайомства із спеціальною літературою, а також онлайн-заняттями щодо засвоєння умов застосування необхідного програмного забезпечення. Реалізація завдань розвивального навчання потребує також вміння доцільного формування й використання комп'ютерних презентацій, мистецьких проєктів, відео- та аудіофонотек.

Неабиякий потенціал інтерактивних освітніх технологій полягає у використанні різноманітних методів, що дозволяють максимально включати всі види пам'яті, задіяти різні канали сприйняття інформації. Як зазначає В. Савченко, ці освітні технології дають змогу суттєво збільшувати обсяг засвоєння матеріалу : «... людина запам'ятовує 10 % прочитаної інформації, 20 % – почутої, 30 % – побаченої, 50 % – почутої та побаченої, а також 80% – висловленого та 90 % – висловленого і виконаного» [5, с. 56]. Поширеними інноваційними засобами музично-практичного навчання за

допомогою комп'ютера є : програми «Soft Mozart to Way», «Power Point», музичні енциклопедії «Шедеври музики», «Енциклопедія театру», «Енциклопедія балету», «Музична енциклопедія у 6 томах» тощо.

Щодо використання інформаційних технологій у організації виключно дистанційного навчання (в умовах карантинних обмежень) дослідниками відзначається також чимало проблемних питань. Ці питання пов'язують передусім із недоліками самої дистанційної освіти [1, с. 29, 30]. Зокрема, така освіта суттєво звужує можливості набуття практичних навичок, що знижує мотивацію, зумовлює формальне ставлення до навчання, інколи провокує пасивність.

Використання у дистанційній освіті комп'ютерних і смарт-технологій, що забезпечують інтерактивну взаємодію викладачів та студентів, висуває окремі проблемні питання. Ці питання пов'язані з одного боку елементарно із завданнями встановлення зв'язку (відома проблема з підключенням до інтернету в окремих населених пунктах), з іншого – із розробкою та підготовкою адаптованої онлайн платформи з мінімальною кількістю технічних проблем. Або ж – вивчення особливостей різних програм відеозв'язку для якісного прослуховування виконання музичного репертуару.

Дистанційна освіта також унеможливує усне спілкування, живу колективну дискусію, застосування багатьох методів невербального впливу на процес, зокрема, музично-практичної діяльності. Віддалена навчальна робота на думку самих студентів часто відзначається її неврегульованістю, безсистемністю, неготовністю здобувачів освіти до свідомого підходу в організації самостійної праці, зниженням самодисципліни.

Тривале перебування в режимі онлайн, окрім іншого, призводить до зменшення рухової активності, погіршення зору, порушення загального самопочуття. Суттєвою загрозою онлайн-навчання є відсутність навичок соціалізації у колі студентів, а головне – зниження мотивації до подальшого «живого» спілкування.

Оптимальні умови для комунікації закладені у музично-практичній підготовці здобувачів освіти. Конкретно – у різних формах колективного музикування. Гра у дуетах, ансамблях, різних оркестрових колективах потребує «живої» співпраці. Можна, звичайно, і в цьому випадку застосувати прогресивні технології. Та жодні з них не підмінять специфічної музичної співпраці офлайн.

Спільна музично-виконавська діяльність передбачає одномоментне, паралельне, або ж і комплементарне сполучення індивідуальних дій ансамблів. Ці дії обумовлюються партнерською узгодженістю з питань потрактування музичного твору, технологічних завдань виконання та спільної сенсомоторної координації. Головним мотивуючим фактором спільної музично-виконавської діяльності є суб'єктивне переживання процесу *співтворчості*.

Спільна музично-виконавська діяльність проходить у формі діалогу на різних рівнях:

- логіко-емоційного сприйняття комплексу інтонаційної інформації музичного твору та адекватності його розуміння всіма партнерами ;
- ідентифікації інтерпретаційних завдань у грі партнерів, обумовлених вибором засобів виконавської виразності ;
- міжособових стосунків та психологічної сумісності партнерів.

Інтерпретація музичного ансамблевого твору як комунікативний процес включає два основних етапи : репетиційний та концертний. На репетиційному етапі – при визначенні окремих завдань виконання ансамблевих партій та їх функційного навантаження, а також при узагальненні цих завдань – велику вагу має вербальний канал комунікації. В цьому випадку застосування інтерактивних технологій може бути прийнятним. Передконцертне ж та концертне колективне виконання посилює (за відсутності можливості обговорення різних моментів ансамблевої гри) значення і семантичне навантаження жестів, поглядів, міміки та слухової уваги до процесу спільного музикування. Тож на цьому етапі в ансамблевому виконанні домінують способи невербального спілкування. На рівні виконавського узгодження артикуляційних завдань, динаміки, темпо-ритму тощо широко застосовується, окрім жестів, поглядів, міміки, метод інструментального показу як апелювання до слухової уваги партнера (партнерів) та способів узгодження з ним (ними) власних інтерпретаційних намірів.

Із наближенням рівня готовності ансамблів до публічного виступу роль зазначеного діалогу інтерпретацій постійно зростає і стає домінуючою комунікацією серед інших ситуативних способів невербального спілкування. На етапі передконцертного та концертного виконання «діалог інтерпретацій» в ансамблевому музикуванні постає як процес миттєвого налаштування на адекватне відтворення у тотожних темах всіх виражальних нюансів гри партнера; або в умовах акомпанування – як сприйняття й миттєве реагування на інтерпретаційні наміри щодо художньої цілісності твору завдяки досвіду варіативного засвоєння доречних в образному сенсі поєднань інтерпретаційних версій сольної та супровідної партій. Така робота потребує особливо зосередженої уваги до різних аспектів спільного музикування, що найкращим чином здійснюється саме в «очній» діяльності.

Жодні інформаційні технології не замінять також драйву від публічного виступу перед «живою» аудиторією. За свідченнями відомих сучасних музикантів неймовірно важко психологічно грати виключно на камеру, коли артист не чує після гри реакції публіки і, звичайно, не відчуває енергетичного зв'язку зі слухачами.

Водночас відеозапис результатів навчальної діяльності студентів-музикантів особливо загострює їх слухову увагу, сприяє більш точній самооцінці, особливо мотивує до самовдосконалення. Завдяки інтерактивним технологіям сьогодні у здобувачів мистецької освіти з'явилася можливість при найменших фінансових затратах брати участь у різноманітних творчих проєктах – регіональних та міжнародних. Вільний доступ до численних сві-

тових конкурсів та фестивалів надає можливість вивчати кращий музично-творчий досвід різних мистецьких шкіл. Також у журі мистецьких проєктів сьогодні з'явилася можливість детального неодноразового прослуховування записів конкурсних програм, що робить оцінку конкурсантів особливо виваженою та вимагає від студентів і їх викладачів особливої відповідальності щодо якості мистецького продукту.

Позитивним надбанням сучасної музичної освіти є поєднання традиційних методів навчання, системи найефективніших теоретичних, науково-методичних і виконавських засад української класичної школи та новітніх інформаційних ресурсів, що визначають перспективні освітні стратегії. На думку експертів у закладах вищої освіти розвиватиметься змішана форма навчання, в якій поєднуватимуться найкращі практики офлайн- та онлайн-навчання [4].

Висновки. Застосування інформаційних технологій у мистецькій освіті безперечно має суттєвий позитивний вплив на організацію процесу набуття фахових компетентностей в класах музично-практичної підготовки. Студенти отримують необмежений доступ до фахових інформаційних ресурсів. Завдяки підвищенню комп'ютерної грамотності зростає їх мобільність, міра активності в отриманні інформації. Цифрові технології урізноманітнюють та додатково мотивують учасників освітнього процесу. Водночас в інтерактивному навчанні необхідно враховувати ті ризики, що можуть завадити якості практично-орієнтованого підходу. Організація ефективної мистецької освіти потребує поєднання прогресивних педагогічних та інноваційних інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тертична Н. А., Козяк А. В. Сучасні виклики дистанційної освіти : можливості та загрози. *Молодий вчений*. № 7 (95), 2021. С. 26-33.
2. Лук'янова Ю. М., Комарь В. І. На шляху до смарт-освіти. *Інноваційна педагогіка*. № 20. Т. 3, 2020. С. 7-10.
3. Столярчук Л. І., Кикиньова Л. М. Мультимедійні технології як засіб формування освітнього простору у процесі фортепіанної підготовки майбутніх учителів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. № 9 (382), 2018. С. 93-99.
4. Пандемія може назавжди змінити вищу освіту. URL : <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/pandemija-mozhe-nazavzhdi-zminiti-vishchu-osvitu.html>
5. Савченко В. А. Модернізація процесу навчання завдяки застосуванню інтерактивних освітніх технологій. *Нова педагогічна думка*. № 3 (95), 2018. С. 55 – 57.

Наукове видання

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ТА РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 8

Відповідальний за випуск
Сверлюк Ярослав Васильович

Технічний редактор
Віталій Власюк

*Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів,
висвітлені у збірнику.
За достовірність фактів, точність цитат та можливі помилки
повну відповідальність несуть автори опублікованих матеріалів.*

Підписано до друку 15.04.2022 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсет.
Гарнітура «Times». Друк офсет. Ум. друк. арк. 11,16. Наклад 100 пр. Зам. 33.
Видавництво «Волинські береги».
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;
e-mail: oberegi97@ukr.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.

Надруковано у друкарні видавництва «Волинські береги».